

A KÖNYVRESTAURÁLÁS KÉRDÉSEI

A könyv-, irat- és grafikai restaurátorok első országos szakmai találkozója

Cz. KOZOCSA Ildikó

A magyar papirrestaurátorok első szakmai megbeszélésére 1971. jun. 2-án került sor, a Közalkalmazottak Szakszervezetének székházában. A találkozón a könyvtárakban, levéltárakban és muzeumokban dolgozó, papir-alapanyagú nemzeti kincseink védelmére és restaurálására hivatott mintegy 50 szakember és számos meghívott vendég tanácskozott.

Ennek a régóta igényelt szakmai megbeszélésnek a lehetőségét – felismerve annak szükséges és időszerű voltát – a Közalkalmazottak Szakszervezete teremtette meg.

A tanácskozáson jelentkeztek mindazok a feladatok és problémák, amelyeket csak közös erőfeszítéssel lehet megoldani. De számos olyan kérdés és nehézség is felvetődött, amelyet végső soron maguk a restaurátorok nem tudnak és nem is tudhatnak megválaszolni és legyőzni, mert ezek már az állami vezetésre tartoznak.

A találkozó megrendezését sok fontos szempont indokolta, amelyeket SCHOLZ Tamás, az Országos Levéltár munkatársa főreferátumában vázolt, majd összefoglalta a találkozó legfontosabb téziseit. E tézisek némelyikét egy-egy referátum részletesebben kifejtette. Az előadások mindegyikéből kitűnt, hogy a szakmai tanácskozást elsősorban az a súlyos felelősségérzet hívta életre, amelyet a restaurátorok mindegyike érez a kezeire bízott nemzeti kincsek iránt.

Ismeretes, hogy a közgyűjteményeinkben őrzött anyag jelentős része súlyosan sérült, részben háborus károk, részben a rossz tárolási viszonyok, részben pedig az anyagok természetes elöregedése folytán. A sérült anyag mennyiségéről, országos viszonylatban, teljes felmérés nem készült, de az eddigi részleges felmérésekből is kitűnik, hogy ez a mennyiség hatalmas. Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács állományvédelmi szakbizottsága a múltban többször foglalkozott a restaurálás országos szinten felmerülő problémáival és ezzel kapcsolatosan 1964-ben végzett felméréseket. A felmérésben résztvett 37 könyvtár bejelentése alapján közel 100 000 kódex, egyéb kötetes kézirat, ősnymtatvány, régi magyar könyv és periodikum, valamint 300 000 levél, kis kézirat és egyleveles nyomtatvány vár restaurálásra¹⁾. De ha számításba vennénk az adatgyűjtésben részt nem vett intézmények, könyvtárak anyagát is, ez a szám félelmetesen megnövekedne. Az ország levéltáraiban mintegy 3000 folyóméter iratot, több ezer oklevelet és térképet kellene restaurálni. A vidéki gyűjtemények – itt elsősorban könyvtárakra és muzeumokra gondolok – értékes anyagának restaurálása ez idő szerint teljesen megoldatlan. Különleges problémát jelent a modern kor igen rossz minőségű papiranyagának – elsősorban a hírlapoknak és folyóiratoknak – a restaurálása, konzerválása. (Egyelőre nem is ismerünk olyan kidolgozott eljárást, amely minden szempontból megfelelné, tehát amely tömeges, olcsó és gyors.)

A felsorolt néhány adat is alátámasztja, hogy a feladatok nagyságához mérten a restaurátorok jelenlegi létszáma, a mintegy 50 fő, igen-igen alacsony.

A restaurálásra, konzerválásra váró anyagok nagy mennyisége megköveteli az eddig alkalmazott – javarészt tapasztalatokon alapuló – módszereink felülvizsgálatát és hatékonyabb, új eljárások bevezetését. De a feladatok nemcsak mennyiségi szempontból számottevőek. A referátumok és hozzászólások hangsúlyozták azt is: ma már senki sem állithatja, hogy a restaurálás pusztán technikai jellegű feladat volna. A gyűjtemények komplex összetételű anyaga – papír, bőr, fa, festék, ragasztóanyagok stb. –, ezeknek egymásrahatása, reagálása a kezelésre, számos tudományos problémát vet föl. A vegyipar rohamos fejlődése, a műanyagok alkalmazásának a lehetősége új hely-

zetet teremt a szakmában, és eddig ismeretlen, bonyolult kérdések, illetve feladatok elé állítja a szakembereket. A munka tudományos alapokra való helyezésének szükségességéről van itt szó, amelyen belül két fő területet lehet megjelölni, s ezt fejtegette referátumában Scholz Tamás. E két terület:

1. az alap kutatások területe

2. a mindennapi munka eredményeinek tudományos módon való ellenőrzése.

Az alap kutatások kérdéscsoportjába tartoznak pl. azok a fizikai, kémiai, biológiai folyamatok, amelyek lejátszódnak a papírban annak természetes öregedése vagy a környezet okozta ártalmak következtében. Ezeket a folyamatokat, valamint az általunk használt műanyagok és egyéb segédanyagok jövőbeni viselkedését, esetleges változásait még nem ismerjük eléggé.

Az alap kutatások elvégzését egy-egy műhely nem vállalhatja magára, de ez nem is lehet feladata. Ezt csak egy központi kutató intézmény oldhatná meg eredményesen és megnyugtató módon. Ilyen laboratórium külföldön már sok helyen működik. Ennek az intézménynek a feladata lenne, hogy az állományvédelem kérdéseivel országos szinten foglalkozzon. Feladata lenne az anyagkísérletek elvégzése, új eljárások kikísérletezése és bevezetése, a külföldön alkalmazott módszerek esetleges adaptálása, a dokumentáció megszervezése stb. A restaurátorok hangsúlyozták, hogy olyan intézmény létrehozását javasolják, amely szoros együttműködést alakít ki a restauráló műhelyekkel; így elkerülhetjük azt a külföldön néhol tapasztalt jelenséget, hogy a kutatólaboratóriumban elért eredmények ismeretlenek maradnak a műhelyek számára. Szükségesnek és gazdaságosnak látszik országos állományvédelmi feladatokat ellátó restauráló műhely létesítése is, amely műhely a központi kutató laboratórium közvetlen felügyelete alatt működne.²⁾ Gyökeres megoldást e téren csak minisztériumi szinten kialakított, egységes koncepción alapuló intézkedések hozhatnak.

Szükség lenne a mindennapi munka eredményeinek tudományos módon történő ellenőrzésére is. Scholz Tamás ezt a problémát előadásában így jellemezte:

„bár igyekszünk felhasználni a tudomány ide vonatkozó eredményeit, ezek az információk azonban csak bizonyos lelkiismereti megnyugvást adhatnak, illetve esetleg ennek éppen az ellenkezőjét: kétségeket váltanak ki bennünk az eddigi eljárásainkkal szemben. Nem beszélhetünk megnyugtató, jó munkáról mindaddig, amíg a reológiai elvek és egyéb tudományos elvek alapján nincs módunk meggyőződni arról, hogy amit csinálunk, azzal valóban megerősítettük, konzerváltuk a ránk bízott anyagot.”

A restaurálásra váró közgyűteményi anyag nagy mennyisége és a sokasodó feladatok szükségessé teszik az eddigi egymástól elszigetelten dolgozó restauráló műhelyek között az együttműködés megteremtését. Éppen ez volt a szakmai összejöveteli egyik fő célja. Ez az együttműködés kiszélesíthető a restaurátori munka eredményeinek megismerése, az egyes műhelyekben már meglévő műszerekkel, gépekkel végzett ellenőrző munka, a nemzetközi és hazai szakirodalom megismerése és beszerzése területére. E feladatok fontosságát hangsúlyozta VÁROSI György is, a Párttörténeti Intézet restaurátora. Az a javaslat is elhangzott, hogy a drágább és nem állandó jelleggel használt műszereket ne minden műhely szerezz be, hanem koordinálják azok beszerzését és használatát. Egy-egy drága berendezést több műhely közösen is megvásárolhatna.

Az eddig elmondottakból következik, hogy – ameddig nem létesül központi kutató laboratórium, amelynek ez majd feladata lesz – az alapkutatási témákat és az új eljárások kísérleti munkáját is meg kellene osztani a műhelyek között. Ily módon jelentősen csökkenteni lehetne az egy-egy műhelyre háruló feladatokat. E megoldás keretében természetesen meg kellene teremteni a műhelyvezetők számára a lehetőséget, hogy idejük és módjuk legyen egy-egy témával foglalkozni, a szakirodalmat rendszeresen olvasni. Jelenleg ugyanis a manuális restauráló munkában is részt vevő vezetők kevés ideje marad erre, hiszen igen sok az adminisztráció és a vezetéssel járó egyéb munka is.

Az anketon felvetődött még egy olyan fontos probléma is, amely ismét az állami vezetés és a szakszervezet hatáskörébe tartozik: a restaurátorok jogos

igénye, hogy lehetőséget nyerjenek olyan képzésre, amely szakképzettségüket igazoló oklevél megszerzését biztosítja. Ugyanis szervezett szakmai képzés ezideig nincs. A restauráló műhelyek – így a Magyar Országos Levéltár és az Országos Széchényi Könyvtár műhelye – saját erejükből gondoskodnak a szakember-utánpótlásról. A könyvrestaurátor-szakmában a restaurátorrá válás előfeltétele – természetesen a rátermettségen kívül – az érettségi és a könyvkötő szakmunkás bizonyítvány. Az OSZK műhelyében rendszerint a könyvkötő szakmát is itt sajátítják el a tanulók, akik már tanulmányi idejük alatt megismerkednek a restaurálás alapelemeivel. Közülük kerülnek ki azok, akik a sikeres szakmunkásvizsga után 3 éven át mint segédrestaurátorok folytatnak gyakorlatot. A levéltári és grafikai restaurátoroknál nem alapvető kiadvánalom a könyvkötő szakmunkás vizsga. Oktatásuk szintén a műhelyben történik.

Országunkban restaurátorképzés csak a Képzőművészeti Főiskolán folyik, képzőművészeti restaurátor szakon. Általános restaurátorképzés tehát nincs. A szakmában dolgozóknak komoly sérelmük, hogy csak beosztásuk lehet, de igazolt végzettségük nem. Pedig legalább 2–3 év kitartó munkájára van szükség ahhoz, hogy a szakma alapjait valaki a gyakorlatban elsajátíthassa. S a gyakorlat ma már nem elégséges. Szükség volna egységes, korszerű, színvonalas elméleti oktatásra is, erre azonban nincs mód. Ugyanis ha az Országos Levéltár és az OSZK műhelyének vezetői vállalják is – kényszerűségből – a gyakornokok betanítását, korlátozott létszámban még más intézetek részére is, arra nincs idejük és lehetőségük, hogy megfelelő elméleti oktatást is nyújtsanak.

A gyakorló restaurátorok továbbképzését talán meg tudná oldani egy tapasztalt szakemberekből álló bizottság, amely összeállíthatná a tananyagot, majd megszervezné az oktatást rendszeres szakelőadások formájában, a műhelyekben tartott gyakorlati bemutatókkal. Az oktatási szint alapjául a jelenlegi szakmai szint szolgálna.

Ha valamilyen formában sikerül megoldani a középfoku képzést, illetve továbbképzést, még mindig probléma marad a felsőfoku oktatás módja. Ezen

a téren megoldást jelentene – ez a javaslat is elhangzott e sorok írójának referátumában – ha az Iparművészeti Főiskolán könyv-, irat- és grafikai restaurátorképző kollégiumot létesítenének.

Külföldön a legtöbb országban a középfoku oktatás tanfolyamokon történik (pl. a római Gallo-Intézetben), a felsőfoku képzés főiskolákon. Bécsben például a Képzőművészeti Akadémián működő „mesteriskolán” a „papir- és grafikai restaurátor” szakon. Lipcsében a Grafikai és Könyvművészeti Főiskola vagy az un. Polygrafische Hochschule egyaránt felsőfoku képzést nyújt. Ugy gondoljuk, hazánkban is megérett már a helyzet arra, hogy meginduljon a könyv-, irat- és grafikai restaurátorok szervezett képzése, illetve továbbképzése. Bár a probléma megoldása elsősorban az állami vezetésre tartozik, a restaurátorok úgy vélik, az ő feladatuk is, hogy megfogalmazzák az ezzel kapcsolatos igényeket, felhívják a figyelmet ennek a kérdésnek az időszerű és fontos voltaira.

Az anketon hangot kapott a szakembereknek az a véleménye is, hogy szükség van rendszeres tapasztalatcserékre, szakmai tanácskozásokra, műhelylátogatásokra, olyan szervezeti keretben, amelyen belül többféle feladat könnyebben megoldható. Ennek a szervezeti keretnek a megteremtése elég bonyolultnak látszik, ugyanis a restaurátorok – bár az egyes intézményekben végzett munkájuk közel azonos – az intézetek különböző jellegéből fakadóan más-más minisztériumi szervhez és a Közalkalmazottak Szakszervezetén belül is más-más szakbizottsághoz tartoznak. A restaurátorok azonban remélik, hogy a minisztériumi vezetés és a szakszervezet vezetése közös erőfeszítéssel megteremtheti valamilyen szervezeti keret kialakításának a lehetőségét.

A hazai rendszeres tapasztalatcseréken kívül fontos és hasznos a nemzetközi tapasztalatszerzés is, mert a külföldön elért eredmények sok esetben átültethetők a hazai gyakorlatba, ugyanakkor a nemzetközi kooperáció kiépítésével a kutatások is gazdaságosabbá és gyorsabbá tehetők.

A referátumok és hozzászólások elhagyása után a Közalkalmazottak Szakszervezete részéről TURCSÁN Vera javasolta, hogy a Művelődésügyi Minisztérium tűzze napirendre a „szakmástitás”, a képzés megoldását és „vizsgálja meg azokat a feltételeket – esetleg a szakszervezettel közösen –, melyek szükségesek a kérdés perspektivikus rendezésére”. Hangsúlyozta: „vegye fontolóra a minisztériumi szakvezetés a Központi Kutatólaboratórium létrehozásának lehetőségét, amely biztosítaná a munka tudományos alapokra való helyezését”.

Végül biztosította a tanácskozáson résztvevő szakembereket a szakszervezet segítőkészségéről, s – úgy gondolom – minden jelenlévő óháját fejezte ki zárószavaival, amikor annak a reményének adott kifejezést, hogy e tanácskozást követni fogja még sok hasonló hasznos megbeszélés.

Valóban, a papirrestaurátorok első országos találkozásán olyan folyamat megindulásának voltunk tanúi, illetve aktív résztvevői, amelytől végső soron az állományvédelem s ezen belül a restaurálás magasabb színvonalra emelését remélhetjük.

Jegyzetek

1. TOMBOR Tibor: Országos könyvtári restaurálási program. = 3. Országos Könyvtáros Konferencia. Országos központi szolgáltatások. Bp. 1970. 22–44.p.
2. Az 1971 októberében Poznańban tartott könyvrestaurátor-szimpozionon is elhangzott az a javaslat, hogy azokban az országokban, ahol ez még nem történt meg, szervezzék meg az állományvédelem egységes elveken alapuló országos hálózatát, s ennek keretében hozzanak létre központi kutató laboratóriumot.